

Rybakov

DĚTI ARBATU

Rybakov

ANATOLIJ

**Děti
Arbatu
Děti!**

LIDOVÉ
NAKLADATELSTVÍ
EDICE
PROUDÝ

LIDOVÉ NAKLADATELSTVÍ

13-34

26-047-89

Cena váz. 42 Kčs

ISBN 80-7022-030-9

„Spisovatel píše o tom, co zná, co viděl a co prožil. Nejhrouževnatější vzpomínka je ta, která zanechala jizvy na srdci. Takové hluboké jizvy na srdci mého národa zanechala třicátá léta...“

A. Rybakov

ANATOLIJ RYBAKOV

se narodil v r. 1911 v Černigově. Absolvoval vysokou školu dopravní a jako její student byl zatčen a odsouzen ke třem létům vyhnanství na Sibiři. Po návratu pracoval jako inženýr. Účastnil se války a jako řadový důstojník došel až do Berlína.

Publikovat začal již v r. 1948, v počátečním období si získal popularitu svými knihami pro mládež. Do češtiny byly přeloženy tři z nich – **Tajemný Tesák**, **Zamotaná historie** a **Bobkovy zápisky**. Jeho román **Řidiči** byl odměněn Státní cenou (1951). Podle dalšího románu **Kateřina Voronovová** byl natočen film. Do 25 jazyků byl přeložen **Těžký písek** (česky vyšel v r. 1982).

Rozsáhlá epopej třicátých let **Děti Arbatu** byla ohlášena v časopise *Novyj mir* v roce 1966. K vydání ovšem došlo teprve o více než dvacet let později, v r. 1987. Zároveň bylo oznámeno pokračování pod názvem **Třicátý pátý a další roky**.

Ke konci dne položil Poskrebyšev Stalinovi na stůl dopis o Engelsově článku, který si přečetli členové politbyra. Všichni souhlasili s názorem, že by se článek neměl publikovat. V připojeném dotazníku všichni také jednomyslně schválili změny v redakční radě Bolševika.

Stalin nepochyboval, že obě rozhodnutí projdou — táh se Stěckým je správný. Stěckij je Bucharinův člověk, a Bucharina mají v záloze. Bucharina zatím nedají, tak jako loni nechtěli dát Smirnova, Tolmačeva a Ejsmonta a předloni Rjutina.

Přesto však musí být zlikvidováni všichni protivníci — minulí, dnešní i budoucí — a zlikvidováni budou. Jediný socialistický stát světa se může udržet jen tehdy, bude-li neochvějně pevný vnitřně, to je záruka jeho pevnosti i vůči okolnímu světu. Stát musí být silný pro případ války, stát musí být silný, když chce mír, všichni se ho musí bát.

Aby se zemědělská země v co nejkratší době změnila v průmyslovou, jsou nezbytné nesčíslné hmotné i lidské oběti. Lid je musí podstoupit. Toho se však nedosáhne pouhým nadšením. Lid musí být donucen přinášet oběti. K tomu je zapotřebí silná vláda, které se bude bát. Strach je nutno udržovat všemi prostředky, k tomu poskytuje možnosti teorie neslábnoucího třídního boje. Zahynou-li přitom milióny lidí, dějiny to soudruhu Stalinovi odpustí. Kdyby však nechal stát bezbranným, odsoudil by ho k zániku, a to by mu dějiny neodpustily nikdy. Veliký cíl vyžaduje velikou energii, veliká energie se ze zaostalého lidu vydoluje jen velikou tvrdostí. Všichni velcí vladaři byli krutí. Když Kameněv, v současné době ředitel nakladatelství Akademie, vydal Machiavelliho, nebyla to náhoda. Vydal ho pro NĚHO, chce MU ukázat, že metody, které ON uplatňuje, byly známy už v patnáctém a šestnáctém století. Kameněv se mýlí. Machiavelliho rady jsou zastaralé. Ostatně kdoví, jestli se hodily už v tom patnáctém století. Je to výstižné, ale povrchní, nedialektické, schematické. „Jelikož lidé milují, když sami chtějí, a bojí se, když chce panovník, musí moudrý vladař spoléhat na to, co závisí na jeho vůli, ne na to, co závisí na vůli jiných. Jen se musí při tom... snažit, aby

nevzbudil nenávisť.“ Toto tvrzení je pravdivé jen zčásti: Moc založená *pouze* na strachu je taky nejistá. Stabilní je ta moc, která je založena jak na strachu z diktátora, tak na lásce k němu. Veliký vladař je ten, kdo si dovede pomocí strachu získat lásku. Takovou lásku, aby všechny krutosti jeho vlády lid i dějiny připisovaly ne jemu, ale vykonavatelům.

Vypovězení Trockého za hranice bylo aktem humánním, a tedy chybným: Trockij je na svobodě a nezahálí. Zinovjeva a Kameněva za hranice nepošle, ti budou položeni jako první kameny do základů té pevnosti strachu, kterou je nutno vybudovat, aby lid a země byly v bezpečí. Po nich přijdou na řadu jejich spřezenci. Bucharin je jejich spřezeneček, běhal za Kameněvem zadními vrátky a vedl s ním tajné debaty, říkal, že by v politbyru místo Stalina viděl radši Zinovjeva a Kameněva. Našel si spojence a bude sdílet jejich osud.

V politice není místo pro soucit. Jestli někoho lituje, tak jedině Kameněva. Lituje toho, že Kameněv nejde s ním, ale se Zinovjevem. „Milý“ člověk, mírný, povolný, a ke všemu rodem z Tiflisu, vychodil tam gymnázium, mnoho let tam žil. Má v sobě cosi z evropského i z gruzínského intelektuála — jemnost, takt, přívětivost, je trochu cynik, ale dobromyslný cynik. Je vzdělaný, v politické situaci se dovede orientovat, umí přesně a jasně formulovat závěry, za to si ho právem vážil Lenin. Není ctižádostivý, nechce stát v čele, je to tradičně *druhý* člověk. Takový byl za Lenina, takový měl zůstat i za soudruha Stalina. Ale nechtěl! Dal přednost tomu žvanilovi Griškovi před NÍM! Kdysi se jim spolu dobře pracovalo, výborně si rozuměli. Právě Kameněv navrhl jeho, Stalina, na funkci generálního tajemníka strany. Ale navrhl ho jen proto, aby ho využil proti Trockému, vymysleli to se Zinovjevem, aby udělali ze stranického aparátu hůl na Trockého, zvykli si, že si někdo jiný za ně páli prsty. Nepochopili to hlavní: JEHO genialita je v tom, že ON jediný to pochopil. Ostatně Lenin to taky pochopil, jenže ne hned, pochopil to skoro po roce, když už bylo pozdě! Ale dokonce ani tehdy, když Lenin žádal, aby HO zbavili funkce generálního tajemníka, ani tehdy se Kameněv ničeho nedovtípl a navrhl sjezdu, aby tento Leninův dopis nebral na vědomí. Uvědomil si to až po Leninově smrti,

když se ukázalo, že z nástupnictví po Leninovi je vyloučen nejen Trockij, ale i Kameněv se Zinovjevem. Tenkrát si měl zvolit správnou politickou linii, tenkrát měl se svou skupinou jít za soudruhem Stalinem. Šel však za tím nýmandem Griškou! Proč? Věřil v Griškův mimořádný talent? Houby! Přepočítal se, protože nikdy opravdu nerozuměl JEMU, nepochopil, že takzvaná primitivnost, takzvaná průměrnost soudruha Stalina je ve skutečnosti prostota vůdce, který nejen přednáší na Komunistické akademii, ale především hovoří s masami, vede masy za sebou.

Židé nikdy nechápali, co znamená VŮDCE. Nikdy se neuměli doopravdy podříditi, je to dáno jejich historickým vývojem, v tom je jejich národní tragédie. Všechny národy se podrobily Římu a uchovaly si národní svébytnost. Židé se nepodrobili. Ve všech náboženstvích se bůh vtěluje v člověka: Kristus, Mohamed, Buddha... Jenom u židů neexistuje zbožněný vůdce, jenom židovské náboženství neuznává ztělesnění boha v člověku. Pro ně neexistuje absolutní autorita, proto si také neuhájili svou státnost — nejvyšší moc ve státě má být ztělesněna v nejvyšším vůdci. Židé celou svou historii prohádali, demokracie pro ně znamená možnost se hádat, postavit proti mínění většiny své subjektivní mínění.

Někteří židé jsou ovšem schopni uznávat vůdce a sloužit mu, například Kaganovič. Právě Kaganovič byl první, už v roce 1929, kdo HO ve svém projevu v Ústavu rudé profesury nazval vůdcem... Zato Kameněv dal přednost cizí povrchní erudici a frázi. A přepočítal se. Vůdci erudice a fráze nestačí. Kam se poděli všichni předrevoluční „vůdcové“ z řad inteligence a „literátů“? Všichni ti Lunačarští, Pokrovští, Rožkovové, Goldenbergové, Bogdanovové, Krasinové? A Noginové, Lomovové, Rykovové? Jsou titam a nic po nich nezůstalo. Trockij měl některé vůdcovské vlastnosti. Ale byl stranickým kádrům nesnesitelný svou intelektuálskou povýšeností. Na každém kroku se blýskal svou intelektuální převahou a lidé nemají rádi, když se z nich dělají hlupáci. Lidé uznají intelektuální převahu, když jde ruku v ruce s převahou moci. Intelektuální převaha je pro ně přijatelná jen u *vladaře*, to znamená, že se podřizují *moudrému* vladaři, to je neponižuje, ale naopak povznáší, omlouvá to v jejich očích bezvýhradně pod-

řízení, utěšují se myšlenkou, že se nepodřizují síle, ale moudrosti. Dokud však vůdce nedosáhne absolutní moci, musí umět přesvědčovat, vnukat lidem domnění, že jsou jeho dobrovolnými spojenci, že jenom vyjádřil, zformuloval jejich vlastní myšlenky. Trockij to nechápal, jako nechápal význam aparátu. Poněvadž se považoval za vůdce, myslel si, že on sám jediný může strhnout masy svým krasořečením, svým intelektem. Kdepak! Na ovládnutí mas nestačí brilantní řeči, k tomu je nutný nástroj — aparát. „Dejte nám revoluční organizaci — a předěláme Rusko!“ Tuto Leninovu hlavní poučku Trockij nikdy nepochopil. A to byl ten jeho „nebolševismus“, o němž hovořil Lenin ve své „závěti“.

Je možné, že Lenin bral vážně myšlenku kolektivního vedení? Ne! Lenin chápal význam vůdce. „Sovětský socialistický centralismus neodporuje vládě jedné osoby a diktatuře... Vůli třídy někdy uskutečňuje diktátor, který někdy sám udělá víc a často je ho více zapotřebí...“ A dále: „Dojít až k tomu... že diktatura mas *vůbec* je v protikladu k diktatuře vůdců, je směšná nehoráznost a hloupost...“ To Lenin chápal, ale zamýšlel vládnout Rusku evropskými metodami, a v NĚM, v Stalinovi, viděl Asiata.

Lenin chápal význam aparátu. Ale chtěl posílit státní aparát, o který se sám opíral jako hlava vlády, a nechtěl posílení stranického aparátu, o který se opíral soudruh Stalin. Proto tenkrát navrhoval, aby HO zprostili funkce generálního tajemníka. Jednou v budoucnu zřejmě plánoval vedle NEPU ještě dalekosáhlejší změny, věděl přece, když se orientoval na farmáře, že farmář bude žádat svá práva. Pro takové manévrování viděl Lenin vhodnější lidi v Trockém, Zinovjevovi, Kameněvovi, Bucharinovi, dokonce i v Pjatakovi, a JEHO, soudruha Stalina, za vhodného neuznával. Soudruh Stalin pro něj byl hlavním „aparátníkem“, a posílení moci aparátu se obával. Plným právem. Aparát má sklon kostnatět, z aparátu stmelěného dlouholetými vztahy se místo páky stane brzda, mumie. Úřednictvo je v obrovské, zčásti, zemědělské a mnohonárodnostní zemi nutné pro udržení revolučních vymožeností, ale skrývá v sobě i pro revoluci samu hrozbu, že moc tohoto úřednictva bude univerzální, mohutná a nekontrolovatelná. Lenin se toho právem bál, a proto tvrdil, že jsme „přejali od carského Ruska to nejhorší, byrokratismus a ob-

lomovštinu, kterými se doslova zalykáme“. To je pravda. To však neznamená, že bychom měli aparát zlikvidovat, že bychom měli vytvořit politickou rovnováhu. Politická rovnováha by znamenala KONEC diktatury proletariátu. Aparát je nutno zachovat, aparát je nutno upevňovat, ale je nutno v něm v zárodku zabít nezávislost, neustále vyměňovat lidi, nedopustit, aby se vzájemné vztahy utužily, neustále vyměňovaný aparát nemá samostatnou politickou sílu, ale zůstane mocnou silou v rukou vůdce, v rukou všemocného vladaře. Tento aparát jako nástroj moci musí nahánět lidu strach, ale sám se musí třást před vůdcem.

A má ON takový aparát? Nemá! Už dávno chtěl změnit složení ústředního výboru, ale nedokázal to ani na XVII. sjezdu, na tom SVÉM triumfálním sjezdu. Když si pomyslí, že nebylo důvodů k vyloučení, že musel v ÚV nechat ty, kdo už tam nepatří, že zaučinkovalo *jejich* vzájemné ručení, *jejich* jednota, *jejich* ustálené vztahy, a ON je nedokázal zdolat! Ale s tím bude konec! Tenhle aparát už si odsloužil své a v tomhle stavu ON už ho nepotřebuje, potřebuje jiný aparát, který neuvažuje, pro který platí jen jediný zákon — JEHO vůle. Dnešní aparát, to už je veteš, vymrskaná půda, odpad. Ovšem ty staré kádry jsou nejvíc semknuté, nejvíc vzájemně propojené, ty se svých míst jen tak nepustí, ty se budou muset *odstranit*. Ale pak to budou navždycky uražení, navždycky skrytí potenciální nepřátelé na život a na smrt, ochotní kdykoli se přidat k tomu, kdo vystoupí proti NĚMU. Nezbude než je zlikvidovat. Budou mezi nimi i lidé s velikými zásluhami — dějiny to soudruhu Stalinovi odpustí. Jejich staré zásluhy by teď byly straně na škodu, protože z nich dělají dovršitele osudu státu. A proto musí být vyměněni. Vyměnit znamená zlikvidovat.

Stalin se znovu prošel po pracovně a zastavil se proti oknu... Ano, Říjmovou revoluci řídil Lenin a dovršil ji Lenin, v tom je jeho historická zásluha. Ale když provedl revoluci a udržel novou moc v ohni občanské války, dal se pak vlastně cestou, kterou mu napověděla zkušenost ortodoxního marxismu: počátkem té cesty byl NEP. Krajními revolučními prostředky dokončil buržoazní revoluci, odstranil všechny zbytky feudálně statkářského zřízení, a tak jí uvolnil další cestu. Ale Lenin je mrtev. Historie je velký režisér. V pravý čas odvolala ze scény Lenina a postavila tam

nového vůdce, který povede Rusko po skutečně socialistické cestě. To si vyžádá ještě nejednu revoluci. Jednu, neméně významnou než Říjnová, už provedl — zrušil soukromé hospodaření v zemědělství, odstranil kulaky, odstranil samu možnost farmářského rozvoje vesnice. Zahynuly přitom milióny lidí — dějiny mu to odpustí. Provedl i druhou revoluci — uvedl Rusko na cestu průmyslového rozvoje, změnil Rusko v moderní průmyslový a vojensky silný stát. Ta změna přišla draho, stála mnoho životů — dějiny to soudruhu Stalinovi odpustí, dějiny by mu neodpustily, kdyby ponechal Rusko slabé a bezmocné tváří v tvář jeho nepřátelům. Nyní je nutno vytvořit nový, zvláštní aparát moci. A zlikvidovat starý. Likvidaci starého aparátu je nutno začít těmi, co už proti NĚMU vystoupili — Zinovjev, Kameněv, ti jsou zranitelnější než jiní, bojovali proti straně a přiznali se k tolika chybám, že se budou přiznávat i dál, přiznají se k čemukoli. A nikdo se je neodvážá hájit, ani Kirov ne.

Devět let je Kirov v Leningradě. Co udělal za ta léta, aby změnil leningradskou stranickou organizaci ne v ukázkovou, ale ve skutečnou záštitu ústředního výboru strany? Rozhodl se toto věčně odbojně město pacifikovat, místo aby je zdeptal. Zdeptat by znamenalo nahradit starý aparát novým, staré kádry vyměnit za nové. Pacifikovat znamenalo nechat starý aparát nedotčený, staré kádry ponechat na místech, jenom je přetáhnout na svou stranu. Touto cestou se dal soudruh Kirov. Proč to udělal? Nepochopil svůj úkol? Pochopil ho dobře. Ale pochopil právě jen svůj úkol, a ne stranický, neudělal z Leningradu záštitu strany, nýbrž svou záštitu. Nezískal je pro stranu, ale oni ho získali pro sebe, udělali si z něho nového vůdce.

Stalin znovu přistoupil ke stolu, znovu si přečetl Jagodovo hlášení. Ovšem, Jagodův chránělec Zaporožec není schopen změnit situaci v Leningradě. Je to neschopný člověk, nula!

Stalin otevřel dveře do předpokoje a nařídil Poskrebyševovi, aby k němu na zítřek pozval lidového komisaře vnitra soudruha Jagodu.

chází z hetmanského rodu! Nemůže za to, že se narodila tady, mezi plebejci, je přece ksakru aristokratka!

Jenom jednou se Vika neovládla a vybuchla.

Odehrálo se to v Muzeu výtvarných umění, kde byla instalována výstava projektů z konkursu na Palác sovětů. Od rána do večera bylo muzeum plné lidí a ještě se táhla dlouhá fronta po Volchonce. Architekti, naši i cizí, stáli u svých projektů, skoro všichni s manželkami, podávali vysvětlení, odpovídali na otázky. Vika tam chodila každý den, setkávala se tam s Architektem, měla už v tomto světě hodně známých, někteří už možná tušili, jakou roli hraje v Architektově životě, ale Vika se chovala decentně.

Bylo tu rušno, hlučno, lidí neubývalo, a jenom jedna osoba se v muzeu ještě neukázala — Architektova manželka.

„Neměj jí to za zlé,“ řekl Architekt, „za těch dvacet let viděla tolik mých projektů, že jí to už nebaví.“

„Ale vždyť tohle je tvůj největší projekt, tvoje životní dílo!“

„Ona přijde, až bude projekt schválen, až se budou rozdávat diplomy,“ zažertoval Architekt.

„Cože! Pak bude stát vedle tebe a dělit se s tebou o tvůj triumf!“

Podíval se na ni zkoumavě a pochopil její narážku. Chtěla by sama stát vedle něho, chtěla by se s ním dělit o jeho triumf.

Vika si uvědomila, jaké chyby se dopustila, a vzala ho za ruku.

„Nedělám si žádné nároky. Ale taková lhostejnost k tobě, k tvé práci, to mě šokuje. Stát vedle tebe, jenom když triumfuješ, víš...“ Zkrivila pohrdavě rty. „Promiň, mě to najednou za tebe urazilo.“

Nazítří ji probudil Architektův telefon. Dnes je neveřejná prohlídka, ať do muzea nechodí a čeká, až jí zavolá.

Neveřejná prohlídka znamenala, že výstavu navštíví Stalin a ostatní členové vlády.

Celý den seděla Vika doma, nehnula se od telefonu. Kvečeru ji Architekt zavolal.

„Jedu k tobě.“

Přijel s lahví šampaňského — byl to den jeho vítězství, jejich vítězství. Stalinovi se jeho projekt líbil.

Ráno odjeli na čtrnáct dní do Suchanova.

Stalin seděl na verandě své vily v Soči v proutěném křesle a nastavoval tvář slunci. Miloval Soči, dílo svých rukou, miloval léto na jihu, přestože lékaři doporučují jih jen na podzim. Ale co vědí doktoři? Už v dětství miloval tenhle čas, rád brouzdal po rozvalinách Goris-Ciche, staré pevnosti na kopci, kterou vystavěli byzantští panovníci. Jednou tam upadl a zmrzačil si ruku. Soči mu připomínalo Gori, ačkoli Gori nemá moře ani takovou vegetaci. Na stole před Stalinem ležely knihy: Solovjov, Ključevskij, Pokrovskij, ležely tam připomínky ke konspektu učebnice dějepisu SSSR, dodané recenzenty. Tuto práci řídil Ždanov.

Byla to JEHO volba. Letošního roku odvolal Ždanova z Gorského a udělal ho tajemníkem ÚV. Ne proto, že Ždanov úspěšně zvládal řízení kraje a stavbu automobilky v Gorkém. Ostatní tajemníci si taky vedli dobře. A ne proto, že Ždanovovi je teprve osmatřicet let, ostatní tajemníci taky nebyli staří: Chruščovovi, Varejkisovi a Ejchemu bylo čtyřicet, Chatajevičovi jedenačtyřicet, Kabakovovi třiačtyřicet... Ale Ždanov byl inteligentní muž, vyznal se v literatuře a umění. Nebyl intelektuálem typu vševěda Lunačarského, nevychloubal se svým vzděláním, neoslňoval cizími slovy, nepotrpěl si na teoretizování jako Bucharin, ale inteligentní byl. Ve vedení je zapotřebí inteligentního člověka. Ždanov se na to hodí. Na prvním velkém úkolu, který dostal — založení Svazu spisovatelů, pracuje zdá se dobře. Blížící se sjezd bude mezníkem ve vztahu strany k inteligenci: spisovatelé jako hlavní oddíl inteligence vždy pretendovali na roli duchovních vůdců lidu.

V boji o moc se Lenin opíral o inteligenci. Bylo to správné — v inteligenci se odvěků prolínají různé ideové proudy, názorová různorodost byla dobrou zbraní v boji o moc. Ale po dobytí moci se již nelze opírat o inteligenci, zbraní moci není názorová různorodost, nýbrž názorová jednotu. RAPP (Ruská asociace proletářských spisovatelů) a jiné skupinky inteligenci rozdělovaly, předurčovaly ji k názorové různorodosti. Nyní je zapotřebí organizace, která by byla schopna zajistit názorovou jednotu, a tou organizací bude Svaz spisovatelů.

Gorkij je dobrá osobnost pro sjednocení spisovatelů. V podstatě je to levý sociální demokrat se silným sklonem k maloburžo-
aznímu liberalismu. Lenin se s ním dost napíplal, ale dobře dělal. Gorkij má jméno, má kontakty s významnými západními spisovate-
li. Leccos mu u nás nejde pod nos. Ale život v emigraci mu ukázal, že v cizině nemá perspektivy. Opravdový spisovatel má žít a umřít doma. Victor Hugo mohl čekat na pád Napoleona III., protože mu ve Francii vydávali všechno, co napsal za hranicemi. U nás se ruští emigranti nevydávají a vydávat nebudou, ten přehmat s Arkadijem Averčenkem se nebude opakovat. Bunin. Čeho dosáhl? Že dostal v třiašedesáti letech Nobelovu cenu — nač mu je? Kdo ho čte? Umře v zapomenutí v té své Paříži, všichni tam umrou, nikdo z nich nezůstane v ruské literatuře. Gorkij v ní zůstat chce, chce mít ve své vlasti pomníky. Dá se to pochopit. A ty své pomníky dostane. I sebrané spisy. A honorář ve valutách taky. Gorkij sám je teď valuta, uznávají ho jak západní spisovatelé, tak naši, dokonce i bývalí Serapionovi bratři jako Fedin a Tichonov, a to jsou opravdoví spisovatelé, nadaní, zkušení, ti by měli v první řadě sloužit socialismu. Jenže RAPP je z literatury vytlačuje, vyzdvihuje do popředí „proletářské“ veršotepce. Kam to s těmihle veršotepci dotáhneme? Jaký literární pomník zanechají JEHO epoše? Děmjan Bědnyj? Po Děmjanovi zůstane jen jeho knihovna, knihovnu má prý moc dobrou. Majakovskij je schopný člověk, jeho verše se dají využít, ale je to už víc politika než literatura.

Kdysi dávno i ON páchal verše. Jako seminarista zanesl Iljovi Čavčavadzovi, šéfredaktorovi Iverie, svou báseň Dila (Jitro), podepsal ji Soselo, publikovat verše pod vlastním jménem bylo v semináři zakázáno.

Čavčavadze tehdy otiskl pět nebo šest jeho básní, vzpomínky na Gori, na otce, na cestu do Ateni, na otcovo popíjení s přáteli. Ale pak už nepsal, verše nejsou jeho posláním. Jestlipak byly dobré? Nikdy už je znova nečetl. A přece si pamatuje, že Ilja Čavčavadze jeho Jitro chválil...

*Rozpuklo růžové poupě a fialku objalo s něhou.
Vysoko v oblacích zvonila skřivánčí píseň.*

A za dvacet let, v roce 1916, se v gruzínské učebnici Jakova Gogebašviliho pro základní školy objevilo Jitro s týmž podpisem, Soselo. Když tu báseň dvacet let po prvním otištění Jakov Gogebašvili vybral do učebnice, muselo na ní něco být, musela mít nějakou hodnotu! Stejně však není zrozen pro poezii, básník nemůže být bojovníkem — poezie činí duši přístupnou citům. Pro boj je vhodná žurnalistika, a JEHO pero dobře sloužilo Revoluci. Psal hodně, psal pod různými pseudonymy: David, Nameradze, Čižikov, Ivanovič, Besošvili, Kato, Koba... Koba se stalo jeho stranickým krycím jménem, líbilo se mu. Koba je ušlechtilý hrdina Kazbegiho románu Otcovrah. Ale pod tím jménem ho objevila policie, už jím nemohl podpisovat články a vrátil se zase k různým pseudonymům — K. Stěfin, K. Stalin, K. Solin, až se posléze v lednu 1913, nejspíš v novinách Social-děmokrat, podepsal I. Stalin. Pod tímto jménem ho dnes zná celý svět.

Psaní veršů nechal, spisovatelem se nestal, ale četl rád a četl hodně. Nepamatuje si už své mladické literární lásky, pomíchaly se mu s pozdějšími — četl i ve vězeních, ve vyhnanství, povolání revolucionáře ponechává člověku dost času na čtení, dokonce ho nutí, aby četl.

Bohoslovecký seminář poskytoval vzdělání v rozsahu klasického gymnázia. Vyučovala se latina, řečtina, stará hebrejšтина, francouzština, angličtina a němčina. Ale cizí jazyky mu nikdy nešly, ani ve vyhnanství se jim nevěnoval, viděl v tom jen ztrátu času. Rusky však uměl dobře, vyučovacím jazykem v semináři byla ruština, a chodil tam pět let. Jen gruzínský přízvuk mu z dětství zůstal, ani se nesnažil se ho zbavit. Co záleží na přízvuku! Vždyť viděl, že i Rusové chybují v čárkách a v přízvuku.

Průměrné a druhořadé spisovatele nečetl — nač by mu to bylo? Četl klasiky, to bylo pro ruského revolucionáře nezbytné... Gogol, Saltykov-Ščedrin, Čechov, Gorkij — ti se dali využít v boji proti vládě, využívali je v debatách i oponenti — to člověk musel znát! Vesnické spisovatele, všechny ty Zlatovratské, Levitovy, Karoniny, ba ani Někrasova s Nikitinem a Surikovem neměl rád a nečetl je, litovali rolníka, ale rolník sám nelituje nikoho — ON to ví, poznal to na vlastní kůži.

Tolstoj byl velký umělec, ale nechápal podstatu moci, idealizo-

val člověka, poučoval, mentoroval, a tím své umění degradoval. „Zrcadlo ruské revoluce“ — co by člověk neřekl, aby potěšil liberální inteligenci! Dostojevskij taky není žádný velký filozof, stejně jako Tolstoj se nevyznal v mechanice společenského a státního zřízení. Ale na rozdíl od Tolstého člověka neidealizoval, chápal jeho nicotnost, jeho ničemné jádro, hlásal ideu utrpení, a idea utrpení na lidi mocně působí, to chytře využívá církev. Dostojevskij ale psal nudně, špatně, jeho styl není umělecký.

Největší ruský spisovatel byl Puškin! Všechno chápal, všechno dovedl domyslet, všechno uměl. Jak dokázal vystihnout Petrovu osobnost! ... *řekni, nevzepjals na otěže jak toho koně z lesklé spěže snad nad propastí celou Rus?* Vrcholem jeho tvorby je Boris Godunov: ... *nemyslíci chátra je pověřčivá, vzpurná, vrtkavá... Chátrě se líbí nestydatá smělost... Lid zvládneme jen pevnou přísností... Měl pravdu! Pověřčivost, vrtkavost — v tom je podstata lidu. Pevná přísnost je podstatou JEHO vlády. My bychom vlastně měli právo na trůn — to je podstata JEHO odpůrců.* Boris Godunov ho okouznil už v mládí, okouznila ho postava Otrepjeva ... *Nehodný mnich... A stár jest od narození dvacet let... Postavy malé, hrud' rozložitá, jedna ruka kratší, vlasy rezavé.* Možná četl Puškina v semináři, Puškin byl školní četbou, ale pořádně si přečetl Borise Godunova později, ve fyzikální observatoři, kde po vyloučení ze semináře pracoval jako statistik. Dnes se o něm píše, že byl ze semináře vyloučen za propagaci marxismu, a sám kdysi napsal do dotazníku: Vyhozen z tífliského bohosloveckého semináře za propagaci marxismu. Vyloučili ho z jiného důvodu — neplatil školné, přestože mu matka každý měsíc posílala peníze od Egnatošviliho. On však nechtěl dokončit bohoslovecký seminář, nechtěl se stát knězem, navštěvoval už tenkrát marxistický kroužek. Ale verze o vyloučení za propagandu marxismu je správná, dokresluje vůdčovu osobnost, a slouží tedy věci revoluce. Ve fyzikální observatoři si přečetl Borise Godunova ... *Nehodný zběhlý mnich... A stár jest od narození dvacet let... Postavy malé, hrud' rozložitá, jedna ruka kratší, vlasy rezavé...* JEMU bylo tenkrát taky dvacet a rok před ukončením semináře se zřekl kariéry duchovního, i on je malé postavy, hrud' má rozložitou a vlasy nazrzlé, jednu ruku má ochromenou. Nebyl už chlapec,

bláhový snílek, nepřirovnával se samozřejmě k Otrepjevovi, ani sympatie k tomu smolaři necítil. Ale ta vnějšková podoba ho přece jen ohromila. Ohromilo ho také, jak Puškin vysvětluje příčinu Otrepjevových neúspěchů: je to žvanil, své nejhlubší tajemství svěří přelétavé Polce, je ušlechtilý a čestný, trápí se kvůli prostředkům, jichž musí používat každý politik. *Já pronikám do srdce vlasti s vojsky nepřátel.* Romantický dobrodruh, ale politik to nebyl! Měl všechno: vůli, ctížádost, nebojácnost, smělost, dychtil po vítězství, ale nedovedl je upevnit, využít jeho plodů. Dosáhnout vrcholu moci a neumět si ji udržet je osud neúspěšných politiků, udržet si moc je těžší než si ji vydobýt. Otrepjev si ji neudržel. Nestalo by se to, kdyby byl Dimitrij po nastoupení na trůn zopakoval aspoň desetinu toho, co dělal car, za jehož syna se vydával.

Takhle ovšem uvažuje dnes, ale jak uvažoval tenkrát, to už si nepamatuje. Přesně se pamatuje jen na to, jak byl překvapen tou podobností zevnějšku. Překvapil ho osud zběhlého mnicha, který byl vyzdvižen na vrchol světské moci. Časem mu ten zjev v paměti vybledl, zastínily ho jiné historické osobnosti, které upoutaly jeho mysl. A přece ten zjev zůstal kdesi hluboko v buňkách jeho mozku. Nevypnul snad mimoděk na povrch, když se v Baku setkal se Sofií Leonardovnou Petrovskou, šlechtičnou ze starého polského rodu? Líbil se jí, proletářský revolucionář v ilegalitě, karbonář, v oblyskaných kalhotách, nehölený, zamračený, nemluvný, energický a silný. Jednou k ní šel a nezastihl ji doma, a když přišel příště, řekla mu se smíchem:

„Sousedovic holčička mi říkala: Sofie Leonardovno, hledal vás tu nějaký příšerný chlap.“

Ušklíbl se tenkrát, ale byl s tou charakteristikou spokojen, chtěl, aby se ho lidi báli.

Mírná, citlivá Sofie o něho pečovala, vlastně to byla největší láska jeho života. Sympatizovala s esery, ale nikdy se s ním nehádala, neznala nesmiřitelnost stranických funkcionářek, nevnucovala mu své názory, naopak, vyhýbala se politickým debatám, viděla, že ho každý odpor dráždí. Ale Sofie ho nedráždila, byla to jediná žena, která ho nedráždila. Jenomže jejich vztah skončil... Sofie zemřela na tuberkulózu.

Ovšem, on nebyl Otrepjev a ona nebyla Marina Mniszková. A přece nyní připouští, že první pohnutky v něm podnítily právě tyhle obrazy, dřímající kdesi v hlubokých zákoutích mozku: polská šlechtična a neznámý páter Vyklouz, ilegální pracovník s ještě neurčitými, ale dalekosáhlými plány.

V září pohřbívali na šichovském hřbitově Chanlara Safaralijeva, naftařského dělníka, kterého zabili černosotenci. Uspořádali mohutnou demonstraci, tovární sirény houkaly, v průvodu šel ON, šli tam Šaumjan, Jenukidze, Azizbekov, Ordžonikidze, Džaparidze, Fioletov. ON měl projev, byla tam i Sofie. A za půl roku pochovali i ji na témž hřbitově. Žádnou demonstraci nepořádali, sirény nehoukaly. Za rakví šlo několik jejích sousedek a polských známých. Spustili ji do jámy, zasypali hlínou a odešli. Jen on tam zůstal, nechtěl se vracet s neznámými lidmi, neměl si s nimi o čem povídat. Zůstal tam a usedl k čerstvému hrobu.

Skalnatý mys Šichovo vybíhající daleko do moře, se tyčil nad Bibi Ejbatem, posetým nescíslnými naftovými věžemi. Nebylo kolem nich vidět dělníky, ale ramena čerpadel se pohybovala nahoru a dolů. Jaro teprve začínalo, ale slunce již pěkně hrálo, ON seděl sám na kopci, na skalnatém mysu Šichovo na břehu Kaspického moře a hleděl na záliv, na nesčetné naftové věže. Pochoval Sofii, jedinou ženu, které si vážil, ale netruchlil pro ni celou svou bytostí. Měl za sebou žaláže — v Batumi a v Kutaisi, vyhnanství na východní Sibiři a útěk z vyhnanství, jeho spolubojovníci z Mesani-Dasi odešli, ve vězení zemřel Kecchoveli, zemřel Culukidze. Všichni odcházejí a všichni odejdou, lidský život je pouhý okamžik v tomto koloběhu. Existuje pouze DNEŠEK — také jen okamžik, ale pro revolucionáře okamžik skutečného života. Jenom revolucionář a jenom vladař chápou bezvýznamnost a nicotnost lidského života, ale jen vladař má právo chránit sám sebe. Vlastní život nemá cenu, dokud bojuješ o moc, ale když ji získáš, je život vítězi odměnou. Dnes je vítěz ON, bude si umět uchovat život, poněvadž si umí uchovat moc.

Všichni revolucionáři nasazují život. I on ho nasazoval, ale byl opatrný. Když jel do Baku, vystoupil v Baladžarech a šel do města pěšky po břehu moře kolem naftových věží. A když byl unaven,

sedl si na cestičce a nastavil tvář slunci, jako to dělá teď, a díval se dolů na silnici, na naftové věže, na moře.

Co pohání revolucionáře, co ho vede trnitou cestou? Idea? Leckdo má plnou hlavu idejí, a přece se nestane revolucionářem. Láska k lidem? Láska k lidem je úděl fňukalů, baptistů a tolstojovců. Ne! Idea je pro revolucionáře jen podnětem. Obecné štěstí, rovnost a bratrství, nová společnost, socialismus, komunismus — to jsou hesla, jež strhávají masy k boji. Revolucionář, to je typ, protest proti osobnímu ponížení, seberealizace. Pětkrát ho uvěznil, poslali ho do vyhnanství, on z vyhnanství uprchl, skrýval se, neměl co jíst, neměl kde spát — proč to všechno dělal? Pro rolníky, které nezajímá nic jiného než jejich hnůj? Pro „proletariát“, pro ty otroky práce? V Baku často přespával v Rothschildových barákách na Bailově, dost se vynadával na „dělnickou třídu“. Ve svém bakuském období už byl význačným stranickým pracovníkem, vůdčí osobností bolševismu v Baku. Jakékoli pokusy o zpochybnění toho faktu jsou odsouzeny k nezdaru. Takové pokusy lehce zmaří. Stalin vstal z křesla; kolem hlavy mu létala včela, bzučela a bzučela mu rovnou do ucha. Stalin se po ní ohnal, včela odletěla, sedla si na stůl; popolezla k popelníku, Stalin ji připlácl svazkem Ključevského.

„Darebáctví,“ řekl gruzínsky, „darebáctví!“ Opřel se znovu v křesle a vrátil se k myšlenkám na staré časy a na brožuru Avela Jenukidze.

V té brožuře si Jenukidze zničehonic zamlouval vykládat o ilegální tiskárně, která pracovala v Baku pod krycím jménem Nina.

Tiskárna byla podřízena Leninovi, korespondence šla přes Krupskou a práci řídili Krasin, Jenukidze a Kecchoveli. Nikdo víc o ní nevěděl, jak píše Avel, a z toho vyplývá, že o ní nevěděl ani ON, Stalin, že ani JEMU, Stalinovi, o ní nic neřekli.

Krasina, toho inženýra elektrotechnika zaměstnaného u Rothschildů a Mantaševových, by ještě pochopil. Lenin mu nařídil, aby zachovával maximální konspiraci. Na Krasina se nezlobí — je dávno mrtev. Zemřel i Kecchoveli. Koneckonců ta tiskárnička neměla pro revoluci rozhodující význam. Tak to vypadalo tenkrát. Jinak to ale vypadá dnes. ON nepotřebuje bakuský, tifliský a zakavkazský vavřín. Potřebuje pravdivé dějiny strany, a dějiny

strany jsou pravdivé jen tehdy, když slouží zájmům a autoritě jejího vedení.

Jestliže ON nevěděl o ilegální tiskárně, kterou měl v Baku u nosu, jak by teď mohl tvrdit, že stál v čele strany v Baku? Jestliže ON stál v čele strany v Baku, *nemohl nevědět* o existenci tiskárny. Popírat to znamená popírat jeho roli jako Leninova prvního zástupce. Copak to soudruh Avel Jenukidze nechápe? Nemůže to nechápat. Proč potom vydal brožuru, ze které vyplývá, že soudruh Stalin neměl s tiskárnou Nina nic společného? K čemu je to soudruhovi Jenukidzovi dobré? Proč to teď rozmazává? A to muhle člověku svěřil Kreml, svěřil mu svůj život! Proč je na velitelství v Kremlu tolik starých členů strany? Vybírají snad strážce podle tohoto klíče? Je-li pro strážného služba politickým úkolem, je takový strážný nespolehlivý, protože politické názory se mohou měnit. Ani osobní sympatie nejsou spolehlivé — od sympatie k antipatii je jen krůček. Strážný musí být oddán svému pánovi jako pes, pak je to správný strážný. Ví jenom jedno: za nejmenší provinění, za nepatrnou nepozornost ztratí se všemi výhodami a privilegii i život. Tak se má vybírat jeho osobní stráž. Ale soudruh Jenukidze ustanovil za vojenského správce Kremlu Petersona, bývalého náčelníka vlaku Trockého, je to tedy člověk Trockého. Plánují palácový převrat? Jenukidze táhne s *nimi*, to je vidět na jeho mizerné brožuře, tou se odhalil!

Tu ničemnou provokační brožuru je nutno rozcupovat do poslední stránky. Avel se ovšem začne vymlouvat, bědovat, prosit za odpuštění, a takový člověk je politická mrtvola. Jestli ještě i po tom fyzicky existuje, nikoho to nezajímá kromě příbuzných a přátel. Příbuzní a přátelé to přežijí.

Komu by měl zadat kritiku té brožury? Nejlépe někomu ze starých bakuských soudruhů. Ale kdo z nich ještě zbyl?

Ordžonikidze byl v Baku, pracoval v balachanském obvodu na naftových polích Šamsiho Asadulajeva jako zdravotník, měl ambulanci v malém domku na Ramanovu. ON si ten domek dobře pamatuje: dvě místnosti, v jedné Sergo bydlel, v druhé ordinoval. Byl to dobrý konspirační byt, pohodlný, ke zdravotníkovi nechoďilo moc lidí. Sergo tam pracoval asi rok, pak už do Baku jenom dojížděl. To by byl hodnověrný svědek, dobrý svědek, jenže ten

se vymluví na pracovní zaneprázdněnost, ke všemu se s Avelem Jenukidzem přáteli a proti příteli odmítne svědčit.

Vyšinskij? Vyložený padouch. Celý život byl menševikem, bojejt, u menševiků se nemuselo nic dělat, stačilo mlátit pyskem. V roce 1908 se v Balachanech konal v Lidovém domě soud nad bakuskými zubatovovci Šendrikovými. Kdo je obhajoval? Vyšinskij. Za jedinou noc si pětkrát vzal slovo, tak se opájel svým řečnickým uměním, demagog, intrikán! V létě 1917 byl v Moskvě náčelníkem arbatské milice, vyvěsil na zdi vyhlášku o pátrání po Leninovi a jeho zatčení a ještě se tam, pitomec, podepsal: A. Vyšinskij. Po říjnovém převratu si vymohl přijetí u NĚHO, sypal si popel na hlavu, brečel. Ale ani slovem se nezmínil o tom, že se s ním dělil o balíčky v bailovském vězení, kde seděli v jedné cele. Věděl, s KÝM mluví, věděl, že tuhle připomínku by mu ON neodpustil, že na oplátku za těch pár soust dostane život. V roce 1920 mu ON pomohl do strany, v roce 1925 k místu rektora moskevské univerzity, v roce 1931 ho udělal prokurátorem RSFSR, dnes je Vyšinskij náměstkem generálního prokurátora SSSR, ale to by nebyl vhodný svědek v bakuské záležitosti — ve straně pro něj mají jen pohrdání.

Zbývá Kirov. Před revolucí v Baku nebyl, ale po revoluci byl pět let pánem Ázerbájdžánu, měl přístup ke všem archívům, prostudoval historii bakuské stranické organizace, je inteligentní, zkušený. Ten by měl odpovědět na Jenukidzovu brožurku, vyvrátit svou autoritou verzi, která se straně nehodí, a potvrdit verzi, která upevňuje autoritu stranického vedení. Kirov má pro soudruha Stalina plno chvály, jenže slova nestačí. Právě proto pozval Kirova do Soči, ať chvíli pracuje vedle něho, ať ukáže, jaký je dnes. Z nich tři bude dobrý spolek. Všichni tři například milují hudbu: ON ji má rád jen tak, Ždanov dokonce hraje na piano. Kirov je málem meloman, chodí na opery, nesedá ve vládní lóži, ale v přízemí — ke všemu je ještě demokrat! Vždycky chtěl vypadat jako intelektuál, v mládí hrál ve studentských ochotnických představeních, i když má jenom průmyslovku. Někde viděl jeho fotografii z mládí, buď u Serga, nebo přímo u Kirova, jeho žena Markus, vlastně Marja Lvovna, mu ji ukazovala: hošík ve stejno-kroji zdobeném knoflíky, v čapce s kokardou, na níž je zkřížené

kladívko a francouzský klíč — emblém průmyslové školy. Ale pro nezasvěcené to vypadá jako stejnokroj gymnazisty nebo dokonce vysokoškolačka.

Jenomže Kirovovi se sem nechce! Vymlouvá se na nemoc, lékaři mu doporučují Miněralnyje Vody. A co ti je? Pálí mě žáha... Kohopak nepálí žáha, copak to je nějaká nemoc, jen přijed', my tě tu vykurýrujeme, trochu práce ti neublíží. Copak já vím o historii... A co o ní víme my? Ale pracujeme, co ti to udělá, když nám taky pomůžes?

Potřeboval by ho tu na čas mít, nikdy vlastně společně nepracovali. Před revolucí se vůbec nesetkali, viděli se dvakrát třikrát za občanské války. Těsnější spolupráce vznikla, když Kirov stál v čele ázerbájdžánské stranické organizace, to jezdil do Moskvy na stranické sjezdy, na plenární zasedání ÚV, zkrátka pracovně. Dělal na něj dobrý dojem, Ordžonikidze ho chválil, v cizině Kirov nikdy nebyl, nepatřil k emigrantům, je kádrový stranický pracovník, nesmiřitelný odpůrce Trockého, Zinovjeva, Kameněva a Bucharina, i když s Bucharinem udržoval přátelské styky. ON ho povyšoval. Na X. sjezdu se Kirov stal kandidátem na členství v ÚV, na XII. členem ÚV, v roce 1930 členem politbyra. ON ho poslal do Leningradu, dal mu za úkol, aby rozdrtil tu věčnou baštu odboje, nadutosti a opozice. Kirov jeho naděje nesplnil. Nezdeptal město, naopak, postavil se mu do čela, získal si tam lacinou popularitu, teď usiluje o popularitu celosvazovou, chce vypadat umírněně, dobrotivě, velkodušně na rozdíl od soudruha Stalina. Vystoupil v politbyru proti trestu smrti v případě Rjotona, pak Smirnova, Tolmačeva, Ejsmonta. Strhl s sebou i další členy politbyra. Dokonce i Molotov a Vorošilov byli na vahách. Jedině Lazar byl bezvýhradně pro popravu.

Velkodušnost k poraženým je nebezpečná. Nepřítel nikdy neuvěří ve vaši velkodušnost, bude ji pokládat za politický manévř a při první příležitosti na vás sám zaútočí. Jen naivní člověk může uvažovat jinak. Kirov je nebezpečný idealista, žádá pro dělnickou třídu hmotné zajištění, neví, že člověk hmotně zajištěný není schopen oběti ani nadšení, stává se měšťákem. Jen strádání vyvolá v lidu nesmírnou energii, kterou lze usměrnit na boření stejně jako na budování. Strážně přivádějí člověka k bohu, na tomto

hlavním postulátu křesťanského náboženství byl lid vychován po celá staletí, to mu vešlo do krve, toho musíme využít i my. Socialismus je ráj na zemi, lákavější než ten vybájený ráj na nebesích, přestože se k němu také musí kráčet utrpením. Lid však musí být přesvědčen, že jeho utrpení je přechodné, že slouží dosažení velkého cíle, ti nahoře vědí o jeho potřebách, starají se o něj, ochraňují ho před byrokraty, ať stojí na jakkoli vysokých místech. Ti nahoře jsou VŠEVĚDOUCÍ a VŠEMOHOUCÍ.

Na co to včera myslel v téhle souvislosti? Na zásobování obyvatelstva? Na zrušení potravinových lístků? Ale to je hotová věc, od 1. ledna se lístky ruší. O čem to tedy přemýšlel? Aha! Přemýšlel o rozmluvě s estonským zahradníkem Arvem Ivanovičem. Na vládní vilu vzali Arva Ivanoviče z Vorošilovova sanatoria, je to místní člověk, a jak mu hlásili, je absolutně prověřený, za ženu má Rusku, celý život žije v Soči, má pověst nejlepšího zahradníka. Stalin se s Estonci v Soči dosud nesetkal, i když věděl, že na začátku století přesídlilo z Pobaltí do suchumského kraje několik set Estonců a na černomořském pobřeží se objevily tři nebo čtyři estonské vesnice, že Estonci se živí stejně jako starousedlíci sadařstvím a chovem dobytka, s tím rozdílem, že jejich dobytek je větší než místní. Ale že se Estonci usadili i v Soči, to nevěděl. Arvo Ivanovič vypadal tak na padesátníka, byl statný, měl široké lícní kosti, světle hnědé vlasy a světlé oči, nosil jako všichni Estonci vestu a bundu, ale kalhoty si po kavkazském způsobu zastrkával do bot. Ruský mluvil s přízvukem a někdy směšně komolil slova. Včera řezal květiny, Stalin se díval, jak pracuje, měl květiny taky rád. Arvo Ivanovič něco zachmuřeně brumlal a Stalin se ho zeptal, co se mu nelíbí. Arvo Ivanovič odpověděl, že jeho ženě dali v obchodě menší váhu a ještě ji osídili na penězích. Večer řekl Stalin veliteli své stráže, že manželku Arva Ivanoviče v obchodě okradli na váze i na penězích, ať tedy nahlásí tajemníkovi městského výboru, aby viníky přísně potrestal.

Ruský kupec byl vždycky podvodník, podvodníkem zůstal i dneska. Po vydání zákona ze 7. srpna se bojí okrádat stát, okrádá tedy obyvatelstvo. Lidé to vidí, ale nemohou nic dělat. Musí to tedy za ně udělat ON. ON nechodí po obchodech, ale zná potřeby a trampoty SVÉHO lidu. Stalin se zvedl a odešel z verandy do

pokoje. Tam seděl za velkým psacím stolem Tovstucha. Vzal ho s sebou do Soči. Pracují zde historici, hodí se jim inteligentní Tovstucha, náměstek ředitele Ústavu Marxe, Engelse a Lenina, který zná dějiny a ví, jaké dějiny strana dnes potřebuje. Co se týče běžných věcí, i v těch se Tovstucha vyzná, mnoho let mu dělal tajemníka. Nadto má tuberkulózu, ať se vyhřeje na sluníčku, je takový hubený, shrbený, pokašlává, kouká zpodobočí, lékaři říkají, že dlouho nevydrží. Škoda, je to věrný člověk!

„Připravte návrh usnesení ÚV,“ řekl Stalin. „O boji proti šizení zákazníků na váze a mírách... Ne... ne zákazníků, ale spotřebitelů... A o šizení... Lepší bude: o nedodržování maloobchodních cen v obchodech. Je třeba shromáždit fakta, ukázat, že to odporuje péči strany o širokou obec spotřebitelů. Za tato fakta hnát k odpovědnosti lidového komisaře obchodu Mikojana, předsedu Ústředního svazu spotřebních družstev Zeljonského, předsedu Všesvazové ústřední rady odborových svazů Švernika — odbory taky mají dbát, aby pracující nebyli šizeni a okrádáni. Usnesení musí být tvrdé. Ať Ústřední výkonný výbor vydá nařízení: za okrádání na váze a na penězích — deset let!“

„Shromážďování fakt zabere nějaký čas.“

„Tak napište jednoduše: na ÚV došly... Ne! ÚV má k dispozici fakta. Tak to napište.“

Stalin se vrátil na verandu a znova usedl do křesla, nastavil tvář slunci a znova začal přemýšlet o Kirovovi. Označují ho za JEHO nástupce. Ale ON je přece o pouhých sedm let starší než Kirov, o jaké nástupnictví tedy může jít? Kdo může vědět, který z nich umře dřív, Kavkazani se dožívají vysokého věku. To by potom znamenalo, že nemají na mysli nástupnictví po smrti, ale za JEHO života. Toho se nedočkají. Nepotřebuje konvent, který poslal pod gilotinu Robespiera. Robespierre udělal osudovou chybu, že nezrušil konvent. Napoleon konvent rozehnal a udělal správně, proto je Napoleon veliký muž a Robespierre přes všechnu svou krutost jen žvanivý advokát.

Při jedné Kirovově návštěvě v Moskvě se sešli u Ordžonikidze. Byl tam ON, Sergo, Kirov, Vorošilov, Mikojan, taky Kaganovič, třebaže toho Sergo nepozval. Nesnášel ho. Ale ON řekl: Pojď, Lazare, Sergo nás pozval na večeri. Už si nevzpomíná, při

jaké příležitosti Kirov vykládal, jak měl rád matematiku, fyziku, chemii, průmyslovku vychodil s vyznamenáním, pak šel do přípravných kursů při technologickém ústavu v Tomsku, chtěl být inženýrem. Neseznámil se snad právě tam s Ivanem Buďaginem? Buďagin taky chodil do těch kursů, jejich přátelství bude zřejmě z oné doby.

Kirov má technické vzdělání, i když nevelké, má zálibu v technice, to je výborné, ten by měl řídit průmysl. Ať rozdělí průmysl na strojírenství, chemii, stavebnictví a tak dále. Ty stmelené aparáty je třeba pořád rozbíjet, ta kuličková ložiska sehraných lidí, míchat s nimi, míchat a míchat. Takový průmysl ať řídí soudruh Kirov jako člen politbyra a tajemník ústředního výboru. Není to žádná hanba — není hanba řídit v období industrializace hlavní článek národního hospodářství, průmysl. Ale jestli soudruh Kirov nebude souhlasit, jestli nebude chtít přejít do Moskvy, bude to znamenat, že chce zůstat nezávislý, autonomní, že chce pokračovat ve své individuální linii.

6 /

Takovou hořkost nepoznal Saša ani v Butyrkách, ani ve vlaku, ani v transportu. V Butyrkách měl naději — všechno se vyšetří, bude propuštěn; v transportu měl před sebou úkol — dojít na místo, usadit se tam, trpělivě čekat, až mu vyprší trest. Díky naději zůstával člověkem, ta perspektiva mu pomáhala žít. Teď nemá ani naději, ani perspektivu. Chtěl lidem pomoci, aby mohli pracovat s odstředivkou, a obvinili ho ze sabotáže. Alferov mu to dokázal se železnou logikou. A Alferov ho může kdykoli zničit prostě tím, že vyřídí udání Ivana Parfenoviče. Copak takhle se dá žít? Nač mu budou učebnice francouzštiny, které čeká z Moskvy, politickoekonomické a filozofické spisy? Komu z nich bude přednášet, s kým bude mluvit francouzsky? S medvědy v tajze? I když ho Alferov nechá na pokoji, jak a proč tu má žít? Podrážet válenky — to se může naučit. Takové jsou jeho vyhlídky. Zapomenout, všechno zapomenout! Ideje, v níž byl vychován, se zmocnili Bau-

velitelství neuznalo. A ti, kdo mají nade mnou dohled, by tím byli na vás upozorněni. Mohlo by to ohrozit vaše postavení. Proto žádám, abyste mě poslal zpátky ke štábu frontu — jsem jen major, hodnost plukovníka by byl přesvědčivý důvod. Takové řešení by bylo nejlepší pro vás i pro mě.“

Maxim mlčel. Pane na nebi, vždyť to je starý Saša, kterého měl tak rád. Saška, čestný, přímý, zásadový, který nechce nikoho vystavovat nebezpečí, všechno bere na sebe. Jaký život musel vést, a nezměnil se, ani trochu se nezměnil! Na Maxima znova hledělo jeho mládí, upřímné, smělé, nekompromisní. A v těch náhle vyšlehlých vzpomínkách viděl i sebe jako dřívějšího Maxe a zastyděl se za svou okamžitou slabost: zapomněl, jaký zůstal ve svém nitru, zalekl se, poddal se nánosu, který na něj navršily ty bouřlivé roky.

„Dovolte mi odejít, soudruhu generále.“

„Počkej, Sašo,“ řekl Maxim, „odlož si, napijem se na shledání.“

„Maxime,“ řekl Saša vážně, „právě proto jsem k tobě nechtěl jet, znám tě až moc dobře.“

Maximovi se stáhlo hrdlo, nadechl se a položil Sašovi ruku na rameno.

„Děkuju, Sašo... Děkuju ti, žes měl o mně takové mínění. Nechme toho, sedni si!“

Rychle od Saši odstoupil, otevřel dveře a nařídil pobočnickovi:

„Sežeň nám nějaké pítí, něco k jídlu a čaj.“

„Maxime,“ začal Saša znova.

„Nechme toho!“ přerušil ho Maxim. „Tady mám já vyšší funkci i šarži.“

Tak si představuji setkání svých dvou hrdinů. Zůstane-li však ta scéna v této podobě, to nevím. Románové postavy mají schopnost žít vlastním životem, autorovi nezbývá než ho popisovat. Nevím také, jestli se mi podaří příští román dokončit. Ale daruje-li mi osud ještě několik let, doufám, že své vyprávění dovedu až do roku 1956, do XX. sjezdu, kdy byly k životu vzkříšeny tisíce nevinných lidí a vráceno poctivé jméno těm, které už nebylo možno k životu vzkřísit.

Doslov

Doba, která uplynula od ruského vydání románu v časopise *Družba narodov* (1987), byla naplněna tolika převratnými událostmi a tolika diskusemi o ekonomických a společenských proměnách sovětské země, že spory o jeden román se vedle toho mohou zdát skoro malicherné. Přesto tomu tak není. Diskuse a polemiky o Rybakovově románu totiž byly součástí jedné ze základních otázek, které sovětská společnost v tomto období řešila: říkat lidem plnou pravdu o minulosti, nebo ji ve jménu dobrého jména socialismu utajit; lze otevřený rozhovor o rozporných jevech historie považovat ještě za oprávněnou kritiku, nebo je to už očerňování socialistického zřízení? Na tyto otázky byly v sovětském tisku vysloveny mnohé krajní odpovědi. Je to logické. Zvláště starší generace vnášela do diskusí své dominantní životní zkušenosti. Jedna její část, která byla zasažena represemi, román a otevřený dialog o minulosti přijala s nadšením a naděje-mi, druhá část, v jejíž paměti převládají hrdé vzpomínky na heroické pracovní i válečné činy lidu ve třicátých letech a za války, se k románu obrací se skepti. A mladší generace chce znát, kde je pravda.

O tom, jak nesnadné je pro příslušníky staršího pokolení přijmout patos tohoto románu, napsal autorovi poctivě a upřímně baškirský spisovatel Mustaj Karim: „Když jsem román přečetl, jako bych prožil celou epochu, v níž probíhají dva časy — jeden světlý, druhý vzrušený a dramatický. Nemohu zapřít, že jsem při čtení občas musel překonávat svůj vnitřní odpor k některým místům a některým detailům. Pochopte, vždyť jsem byl právě tak jako Vy duchovně zformován entuziasmem a vírou té doby. Avšak zde nemůže jít o subjektivní chápání věcí, nýbrž o objektivní pravdu, o kterou usilujete. Udělal jste seriózní práci...“

Není těžké předvídat, že i ne jeden náš čtenář bude nad románem prožívat podobné pocity, třebaže už měl možnost za posled-

ní dobu číst mnohé dokumenty i historiografické práce, které potvrzují základní pravdu Rybakovova díla. To v době ruského vydání románu ještě nebylo a nebyl ani stranický dokument — projev M. S. Gorbačova k 70. výročí Velké říjnové socialistické revoluce, v němž se říká: „V zájmu historické pravdy si musíme uvědomit jak nesporný Stalinův přínos k boji za socialismus a k obraně jeho vymožeností, tak i hrubé politické chyby a zvlí, jichž se dopustil on sám a jeho okolí. Náš lid za ně draze zaplatil a měly vážné důsledky pro život naší společnosti . . . Bilancujeme-li celkové výsledky období 20—30 let po Leninovi, můžeme říci, že jsme prošli těžkou cestou, plnou rozporů a obtíží, avšak cestu velkou a hrdinskou. Ani nejhrubší chyby, ani někdejší odchylky od zásad socialismu nemohly svést náš lid a naši zemi z cesty, již si zvolila a po níž vykročila v roce 1917.“ (Rudé právo, 3. listopadu 1987, s. 4)

Náš čtenář má tedy už možnost číst Rybakovův román poučejší, než jak byl čtenář sovětský v roce vydání. Mnohé věci postupně ztrácí nádech senzace a hodnocení románu může být provedeno s větším historickým i uměleckým nadhledem. To se týká obou linií díla — linie dětí z Arbatu i linie Stalinovy. Ve vzrušených diskusích šlo většinou o pravdivost obrazu Stalina a hodnocení jeho osobnosti. Nyní stále více vystupuje do popředí vzájemná spjatost obou linií a jejich umělecky logická podmíněnost. Není patrně bez zajímavosti připomenout si v této souvislosti historii vzniku Rybakovova románu.

Záměr díla vznikl již koncem čtyřicátých a začátkem padesátých let, avšak dozrál až po XX. sjezdu KSSS, v roce 1956. Původně autor zamýšlel napsat dílo o své generaci — o Sašovi Pankratovovi, Jurovi Sarokovi, Leně Buďaginové, Maximu Kostinovi a dalších arbatských dětech, dorůstajících ve třicátých letech. Vždyť Saša Pankratov má řadu autobiografických rysů, třebaže to není autoportrét. I Rybakov prožil tři těžká léta v sibiřském vyhnanství, i on šel od prvních dnů do války s fašisty a došel až do Berlína (tam by měl Saša dojít v dalších dílech románu). Ale hlavně byl jedním z těch arbatských dětí, o kterých psal tak, aby vynikly jak jejich individuální charakter, tak i rysy typické pro různé sociální vrstvy. Co je však zvláště důležité: na zobrazení

Stalina spisovatel původně vůbec nepomýšlel. Postupně si autor uvědomoval, že se bez této postavy neobejde, neboť patří k zobrazení doby. Prostudoval tedy Stalinovy sebrané spisy, aby pochopil způsob jeho myšlení a formulování názorů, pročítal stranické dokumenty, vzpomínky lidí, kteří ho osobně znali, snažil se proniknout do jeho charakteru, do jeho psychiky. Tak vznikla druhá linie románu, bez níž nepochopíme osudy protagonistů první linie a která autorovi umožnila podat „hluboký průřez společnosti od ÚV strany až po nejzazší periferii“ (Vasil Bykov).

Jaká byla další historie románu? V roce 1966 byla oznámena jeho publikace v časopise *Novyj mir*. A. Tvardovskij bojoval o jeho uveřejnění, ale marně. Později, v roce 1978 ho anoncoval časopis *Okťabr*, ale opět bez úspěchu. Autor však na něm stále pracoval a dokončil jej až v roce 1982. V době od dokončení díla do jeho vydání v roce 1987 je v rukopise přečetli mnozí spisovatelé a kulturní pracovníci, kteří autora podpořili i v jeho záměru pokračovat v práci na dalších dílech románu. Autor opravdu tento záměr veřejně vyhlásil: chce vyprávět o době od roku 1933 až do XX. sjezdu KSSS. Tento grandiózní projekt doprovází spisovatel patosem úplné dějinné pravdy, neboť „klamat lidi na jejich vlastních dějinách a vychovávat je na lži a polopravdě by znamenalo, že nikdy ničeho nedosáhneme. Společnost, která je vychována na polopravdě, nemá morálku“.

Dnes máme tedy před sebou první díly celého plánovaného cyklu, přičemž válečný epilog autor považuje za dočasný a nevyklučuje jeho korekci v dalších dílech. A nejsou vyloučeny ani jiné korekce v souvislosti s postupným prohlubováním historiografického bádání. Veniamin Kaverin označil román za „výzkumný“, román, který si proto nedělá nárok na definitivu. Avšak případné upřesnění se může týkat jen faktických detailů, ne celkové koncepce dějů a charakterů. V tom si autor hájí právo na své umělecké pojetí. Vyskytly se totiž hlasy, že autor nemá dokumenty a důkazy o tom, co v které chvíli Stalin řekl či myslel. Představitelé těchto názorů zapomínají, že tatáž výtka se může adresovat kterémukoliv historickému románu, Puškinově Kapitánské dcerce, Tolstého Vojně a míru a Šolochovovu Tichému Donu, že spisovatel v každém případě musí svůj umělecký obraz dotvářet a formo-

vat podle svého celkového záměru, a tedy i vymýšlet detaily, přímou řeč, vnitřní monology atd. Nesmí ovšem vybočit z rámce základních dějinných faktů a dostupných dokumentů, i když jejich pojetí může být v jistém smyslu jednostranné. *Vojna a mír* L. N. Tolstého je toho příkladem: ve jménu obecné koncepce vlastenecké války a lidového pojetí událostí a osobností jsou v autorových postavách Napoleona nebo Kutuzova bez ohledu na objektivní historickou rozpornost akcentovány anebo naopak potlačeny ty rysy, které buď spisovatelovu koncepci podporují nebo jí odporují. A přece Tolstého eposej nikdo neobviňuje z nepravdy.

Rybakov podřídil své pojetí postavy Stalina záměru ukázat mechanismus vzniku a společenských i lidských důsledků samovlády. Napsal tuto postavu bez zdůrazňování viny, ale i bez ospravedlňování. Logika charakteru, sledovaného ve vývoji, dokonce od dětství, je důsledná. Jeho lidské rysy, jako např. vztah k otci, se tu prolínají s deformacemi, jež přirozeně ústí v touhu neustále dokazovat svou velikost a výjimečnost, dávající právo na postavení mimo běžnou morálku. Tím je pak formován jeho vztah k odpůrcům i spojencům, ale i k Leninovi, za jehož následníka se považuje, ale jehož neváhá korigovat i v podstatných otázkách. Vzpomeňme na Stalinovu úvahu o Nové ekonomické politice, NEPU: takticky měl Lenin pravdu, ale mýlil se, když NEP plánoval „vázně a nadlouho“. Zde Rybakov zaznamenal ve Stalinově úvaze jeden z klíčových bodů sovětské historie. Obdobně i v jeho přemítání o úloze aparátu, jež je pak ideovým a psychologickým základem krutých represí vůči stovkám spolubojovníků: aparát vytvořený v boji o moc nemůže být nástrojem vůdce, neboť je považován za spolutvůrce vítězství; aparát skutečného vůdce je ten, který vznikl z jeho vůle a po jeho příchodu k moci. K takovým podstatným vnitřním monologům Stalina patří i úvaha o strachu a jeho využití pro cíle osobní moci: veliký vládce je ten, kdo prostřednictvím strachu umí lidu vsugerovat lásku k sobě, takovou lásku, při níž všechny krutosti jeho vlády lid a dějiny budou připisovat vykonavatelům, a ne jemu. Analogicky si můžeme připomenout Stalinovo úsilí o přizpůsobení dějin strany zdůrazněním jeho osobní dějinné úlohy, a naopak Kirovovy pochybnosti v této věci.

Rybakov tu vidí vývoj sovětského státu a také mnohé jeho představitele převážně očima J. V. Stalina. Kirovovy úvahy jsou jistou protiváhou Stalinových názorů a činů. Možná právě v tomto protikladu dvou vůdců uvidí budoucí historikové jisté zjednodušení, uměleckou licenci, ne nepodobnou protikladu Napoleona a Kutuzova u Tolstého. Obdobně tomu bude i s hodnocením historické role mnohých představitelů strany, kteří tu jsou viděni jen z úhlu Stalinovy osobnosti. Pro ocenění díla však je podstatná právě ona *umělecká* pravda, pravdivost mezilidských vztahů plynoucí z vnitřní logiky charakterů a situací, v nejobecnější rovině pak z logiky epochy. Tu spisovatel vyjádřil nejsilněji v postavách „střední“ vrstvy stranických, státních či hospodářských vedoucích činitelů, zvláště v labilitě postavení a stálém boji o udržení svých pozic u člena ÚV strany a ředitele Magnitostroje Rjazanova a u náměstka lidového komisaře Buďagina. Ti současně tvoří v kompozici románu jakýsi spojovací článek mezi linií Stalinovou a linií dětí Arbatu. A to nejenom tím, že tu existují příbuzenské svazky s těmito dětmi — Rjazanov je strýcem Saši Pankratova, Buďagin otcem Leny —, ale tím, že sehrávají roli seizmografu otřesů, jdoucích z kremelského epicentra až k osudům jednotlivců. Na Rjazanovových pochybnostech o Sašově vině či nevině autor umělecky přesvědčivě ukázal, jak nesnadné bylo i pro vysoké činitele proniknout do mechanismu Stalinovy moci, jak tím nepochopitelnější muselo být pro Sašu bezpráví na něm páchané, a jak mateřský cit Sofji Alexandrovny mnohem přesněji než racionální politické úvahy rozeznal zlo od dobra.

Arbatské děti spisovatel ukazuje od samého počátku jako nesusoudnou společnost, již spojuje jen mládí a místo, kde je prožívají. Sociálně se od sebe zřetelně odlišují a charaktery se vyvíjejí výrazně ze sociálního podhoubí. V Sašovi Pankratovovi jsou soustředěny všechny nejlepší epochální rysy sovětské mládeže třicátých let — budovatelské nadšení, komunistické přesvědčení a optimistické představy o budoucnosti, čistota mravních zásad a víra ve stranu a Stalina. Tato mládež vybudovala metro a jiné stavby socialismu, tato mládež se v prvních dnech války hlásila do armády, tato mládež neváhala nasadit vlastní život v boji s fašismem. A právě představitele této části mládeže, chápající své dě-

jinné poslání čestně a opravdově, postihuje represe jako následek atmosféry vytvořené kultem osobnosti, v níž se daří přízřivým kariéristům, demagogům a nepoctivcům. Autor tu osudem Saši Pankratova naplňuje odvčký zákon, podle něhož ti, co jdou vpředu, se stávají oběťmi všepohlcujícího oportunního průměru, byť byli morálními vítězi.

Saša je ukázán ve vztazích v rodině i se svými arbatskými vrstevníky, v prvních milostných a současně mravních zkušenostech, ale především se před čtenářem jeho charakter rozkrývá v „případu“, který z původních malicherností neustále narůstá až do rozměru domnělé politické opozice. S novými a novými vrstvami obvinění kontrastuje Sašova neměnná víra ve spravedlnost sovětského zřízení, již neotřese ani hromadění vnitřních otázek bez odpovědí, ani argumentace skutečných odpůrců sovětské vlády. Sašův osud je téměř modelovým příkladem odcizení člověka ve společnosti, jejíž původní revoluční patos směřoval k odstranění takového odcizení. Saša vyznává tento patos a všechny jeho reakce na nespravedlnost a nové situace, v nichž se ocitá, svědčí o autorově umění podat psychologickou genezi nejlepší části generace, a to jak v jejím pochopení a přijetí humanistického poslání socialismu, tak v jejím nechápání kořenů jeho deformací. Viktor Koněckij nazval Rybakovův román „optimistickou“ knihou, protože celý text díla je proniknut autorovou vírou ve vítězství rozumu a dobra.

Tento pól dobra představuje však nejen Saša, ale i citové dobro jeho matky a ideály některých dalších dětí z Arbatu. Spíše jen exponován je tu charakter Maxima Kostina, který v dalších dílech sehraje významnou úlohu, naopak velmi dynamicky tu prochází nešťastnými peripetiemi lásky, zklamání a dozrávání Varja Ivanovová i Lena Buďaginová. V osudu Leny nás trochu zaráží nelogicky dlouhé období hlubokého vztahu k neupřímnému a nemorálnímu člověku a její neschopnosti odhalit jeho skutečnou mravní podobu. Umělecky pravdivější je obdobná historie Varji, již připoutá k falešnému hráči Kostovi vlastní lehkomyšlnost a touha po snadném životě, ale která si po zklamání začíná uvědomovat cenu opravdovosti a hlubších citových svazků.

Protilehlý pól mravního zla je tu představen především Jurou

Šarokem, který od svého nepřátelského vztahu k sovětské vládě oportunně přechází do jejích služeb a stává se vykonavatelem represí. Až trochu jednostranně jsou zobrazeni sourozenci Maraševičovi — Vadim co neprinciální literární kritik a Vika co marnivá a nemravná dívka, donášející na vlastní rodinu. Rybakov evidentně leckde zhustil barvy ve snaze zobecnit a sociálně typizovat, dát postavám obecnější lidskou a společenskou platnost. Zdá se, jako by se mu podařilo jemněji odstínit sociálně, politicky i charakterově diferencovanou společnost vyhnanců, s níž se Saša setkává na Sibiři.

Děti Arbatu jsou nesporně umělecky nejzralejší dílo Anatolije Rybakova, jehož tvůrčí vývoj nebyl vůbec jednoduchý. Začal psát velmi pozdě. Až ve svých 37 letech vydal první svou knihu pro děti — Tajemný tesák (1948), který mu získal čtenáře i u nás. Byl to jednoduchý dobrodružný příběh z občanské války a období NEPu. V roce 1950 vydal svůj první román Řidiči, který sice dostal státní cenu, ale který přes dobrou autorovu znalost prostředí (pracoval v autoparcích několika měst) trpí typickým schematismem tohoto období. Další jeho romány pro dospělé byly průměrné úrovně a ani jsme si je nepřeložili. Jen ještě dětská próza Zamotaná historie se objevila v českém překladu. Překonání schematické vidění světa mu pomohla válečná tematika, v níž zaujal čtenáře svou novelou Neznámý voják, napsanou v duchu tehdejší analytické prózy.

Prvním velkým pokusem A. Rybakova o eposej je Těžký písek (1979), zobrazující osudy jedné rodiny i jejích sousedů v malém městě na rozhraní Ruska, Běloruska a Ukrajiny od začátku století až do doby fašistické okupace. Teprve v závěrečné části o židovském ghettu a fašistickém vraždění se definitivně vyjevuje podstata charakterů, zvláště pak v zoufalém a beznadějném odporu proti fašistické smrti. Zde dozrál Rybakovův talent. Je to v době, kdy už měl rozepsané Děti Arbatu. V jednom interviewu spisovatel říká: „Když jsem psal Tajemný tesák a Řidiče, nemohl jsem si troufnout na tak složitou epiku, jako je román o mém pokolení, nebyl jsem k tomu připraven a nezvládl bych to.“

Autor tedy vidí přesně etapy své tvůrčí evoluce, v níž umělecká zralost nastala až kolem padesátky, tedy ve věku, kdy někteří

autoři mají za sebou už vrcholy své tvorby. Rybakov se ke stáru rozmáchl k obrovskému záměru. Zařadil se jím mezi umělce, kteří usilují o nalezení a zobrazení historické pravdy o sovětské společnosti v širokém záběru lidských osudů a dějinných událostí. Jeho dílo stojí v jedné řadě s Ajtmatovovou Stanicí Bouřnou, s Bekovou Novou kariérou i s Grossmanovou epopejí Život a osud. Je napsáno s vírou v kulturní a politickou zralost čtenáře, v němž snad zpočátku může vyvolat pocit historické skepse, ale po domyšlení naopak hluboký historický optimismus.

Květen 1988

Miroslav Zahradka

PROUDY
VELKÁ
ŘADA/57

ANATOLIJ
RYBAKOV
DĚTI
ARBATU

Z ruského originálu Děti Arbata, vydaného v časopise Družba narodov, 4—6/1987, přeložila Vlasta Tafelová. Doslov napsal Miroslav Zahradka. Přebal a vazbu navrhl a graficky upravil Pavel Hrach. V roce 1989 vydalo Lidové nakladatelství, vydavatelství a nakladatelství ÚV SČSP, Václavské nám. 36, Praha 1, jako svou 2407. publikaci. Výtvarný redaktor Petr Holzner. Odpovědná redaktorka Jana Mertinová. Technická redaktorka Alena Bláhová. Vytiskl Tisk, n. p., Brno, závod 03, Český Těšín. AA 37,69, VA 38,46. 592 stran. Náklad 50 000 výtisků.

13—34.

1. vydání.

26-047-89.

Cena brož. 36,80 Kčs, váz. 42 Kčs.

ISBN 80-7022-030-9